Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 № 1279)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Академія муніципального управління

№ 4, 2011

УДК 351.851(477)

С. О. Шевченко,
доцент Дніпропетровського регіонального інституту
державного управління НАДУ при Президентові України,
кандидат педагогічних наук, доцент

УПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ – НЕВІДКЛАДНИЙ ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Анотація. *В контексті входження України до єдиного європейського освітнього простору пропонується авторський підхід щодо сутності, структури та необхідності впровадження державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти. Реалізація механізму на національному, міжрегіональному та регіональному рівнях має істотно наблизити нашу державу до конкурентоспроможних позицій на європейському освітньому ринку та ринку праці.*
Ключові слова: *суб'єкти управління, освітня політика, національна концепція забезпечення якості вищої освіти, державно-громадський механізм управління якістю вищої освіти.*

Постановка проблеми. Проблема якості вищої освіти сьогодні набула всіх ознак ключових проблем суспільних перетворень. Вона є одночасно основним критерієм та виразним індикатором державної політики в галузях державного управління та вищої освіти. Об'єктивність цілепокладання у державному управлінні вищою освітою в Україні визначається його відповідністю потребам, зумовленим виживанням людства у XXI ст. у створеному ним же техногенно-інформаційному форматі суспільства, переходом до інноваційного типу прогресу, нових науково-інформаційних технологій, висуненням людини в центр суспільного розвитку.

Зазвичай вважається (очевидно за фактичними проявами), що державна освітня політика виявляється в діяльності держави щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти як системи [8,с.20]. Враховуючи перманентну змінність умов становлення української держави та її зовнішні відносини з європейськими державами, підвищені вимоги суспільства не тільки щодо форми, а й змісту та результату освітньої діяльності, вважаємо за необхідне чітко визначити та закріпити в законодавчому порядку визначення її освітньої політики як діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, побудованих на науковій основі та скоординованих з суспільно-громадськими інституціями щодо забезпечення функціонування та конкурентоздатного розвитку освіти як системи, як процесу і як результату. Саме за такого підходу політика якості у сфері вищої освіти стане невід'ємною (базисною) органічною складовою підсистемою державної політики якості освіти, яка формується із врахуванням актуальних стратегічних пріоритетів розвитку держави та її позиціонування в європейському просторі та світі.

Зростання самосвідомості українців, демократичні зміни в суспільному житті «знесилюють» колишні методи управління, що трималися на силовому тиску. Філософська осмисленість сутності управління, повага до особистості виконавця, зростання ознак суб'єктності громадськості, її значущість і відповідальність власне за кінцевий продукт – якість вищої освіти та освіченість студента, фахівця - далеко не повний перелік факторів, які підсилюють актуальність проблеми державно-громадського управління якістю вищої освіти і нівелюють її належність тільки до проблем освітньої галузі. На наше глибоке переконання саме на платформі якості отриманої вищої освіти починається вирішення економічних, соціально-політичних, культурно-духовних проблем країни, формування рушійних сил розвитку громадянського суспільства.

Державна освітня політика реалізується органами державного управління вищою освітою, які, усвідомлюючи необхідність забезпечення й перманентного підвищення якості вищої освіти, мають і відповідну мету своєї діяльності – забезпечення та гарантування цієї якості від імені держави на рівні, не нижчому від конкурентоспроможного. При цьому слід розуміти, що управління соціальною системою, якою є система вищої освіти «…є специфічною цілеспрямованою діяльністю людей, спеціально наділених відповідними повноваженнями, з метою забезпечення належного здійснення виконавцями певної кількості функцій у складі спільної діяльності різних груп, колективів та інших людських об'єднань, спрямованої на успішне досягнення системи заздалегідь визначених соціально значущих цілей» [7, с.25]. Тому ми переконані, що на державному рівні управління якістю вищої освіти має брати витоки з Національної концепції забезпечення якості вищої освіти, яку слід якнайшвидше розробити та ухвалити як складовою частиною Національної доктрини розвитку освіти в Україні рішенням Уряду.

Одним із актуальних завдань, що мають слідувати з Національної концепції забезпечення якості вищої освіти, слід визнати формування та запровадження механізмів участі споживачів освітніх послуг, громадських інститутів в здійсненні оцінювання та управління якістю вищої освіти. Зокрема, необхідно створити на національному рівні незалежну інституцію, наприклад Національне агентство управління якістю вищої освіти (НАУЯВО)- оцінювальний та координуючий орган для оцінювання програм навчання, якості вищої освіти, здійснення освітнього аудиту, громадсько-професійної акредитації, поширення практики громадсько-професійної сертифікації слухачів освітніх програм ВНЗ, промоутерів з входження до міжнародних асоціацій з акредитації освітніх програм та ВНЗ в цілому, тощо.

Також доцільним було б підготувати та затвердити відповідною Постановою Кабінету Міністрів України державну програму зі стимулювання розвитку системи незалежних рейтингів та громадсько-професійної акредитації вищих навчальних закладів, організацій та програм безперервної професійної освіти, а також розвитку конкуренції в сфері вищої освіти та освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування та запровадження механізмів державного управління середньою освітою розроблялися Л.А.Гаєвською, Т.А.Степановою, її якістю - Т.О.Лукіною, вищою освітою – В.І.Луговим, С.В.Майбородою, М.Ф.Степком, В.Г.Кінельовим, Ю.Б.Рубіним, Л.Л.Прокопенком, В.В.Сиченком та ін.

Проте на даний час серед різнопланових дискусій про напрями, засоби, рекомендації щодо державно-громадського управління якістю вищої освіти проблематично виокремити щось конкретне, визначене, належним чином методологічно і конструктивно оформлене, на зразок, наприклад, механізму державного управління. Як свідчать результати нашого дослідження [9;12], без участі самих громадян, професійних співтовариств, незалежних акредитаційних, рейтингових агентств, асоціацій працедавців і т.п., відповідного наукового супроводу, органи державного управління вищою освітою у цьому напрямку вагомого результату не домоглися і, очевидно, не зможуть домогтися самостійно. Саме для досягнення вказаної вище **мети** нами в статті пропонується проект механізму державно-громадського управління якістю вищої освіти зі своєю методологією, принципами, структурою, функціями та інструментами їх забезпечення.

Результати. Окреслення сутності та особливостей механізму державно-громадського управління якістю вищої освіти здійснено нами у публікаціях [13; 11], а також у понятійно-категорійному базисі нашого дослідження, який перманентно уточнюється та удосконалюється на протязі всього періоду дослідження. Для дійовості сконструйованого нами механізму державно– громадського управління якістю вищої освіти необхідно забезпечити цілий ряд умов про які йшлося в наших працях [13 та ін].

Спираючись на вже відомі та власні результати наукових досліджень [5; 3;2;4;6] під *державно-громадським механізмом управління якістю вищої освіти* ми вбачаємо динамічне утворення - систему взаємоузгоджених політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових процесів, засобів, методів, важелів,

зв'язків, процедур, способів цілеспрямованого впливу органів державного управління, наукових, професійних і громадських кіл на якість вищої освіти (якість системи, процесу і результату) та фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта, для досягнення стратегічної мети – забезпечення конкурентоспроможної якості вищої освіти, затребуваної державою, суспільством та його громадянами, сприяючи при цьому розв'язанню існуючих суперечностей. Тобто означений механізм є комплексним, саме він поєднує логічним і системним взаємозв'язком соціальні елементи, процеси і закономірності, за допомогою яких суб'єкт державного управління сканує потреби, інтереси та цілі суспільства в управлінських діях, закріплює їх в своїх управлінських рішеннях та діяльності, і, спираючись на державну владу, разом з професійною громадськістю та учасниками освітнього ринку практично втілює в життя. Іншими словами, це механізм соціального насичення державного управління, завдяки використанню можливостей якого воно набуває бажаної обумовленості, обгрунтованості та ефективності [1, с.125].

Держава і громадськість як суб'єкти управління мають забезпечити вплив на фактори, від стану яких залежить якість вищої освіти України, і впливаючи, змінювати ситуацію, в якій знаходиться об'єкт управління - система вищої освіти. Вона, в свою чергу, пристосовуючись до змін, буде змушена здійснювати конкретні трансформації, що наближатимуть розглядувану систему до досягнення задекларованих цілей.

На Рис.1 зображено пропоновану нами структуру державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти в Україні, яка складається з трьох рівнів: національного, міжрегіонального та регіонального.

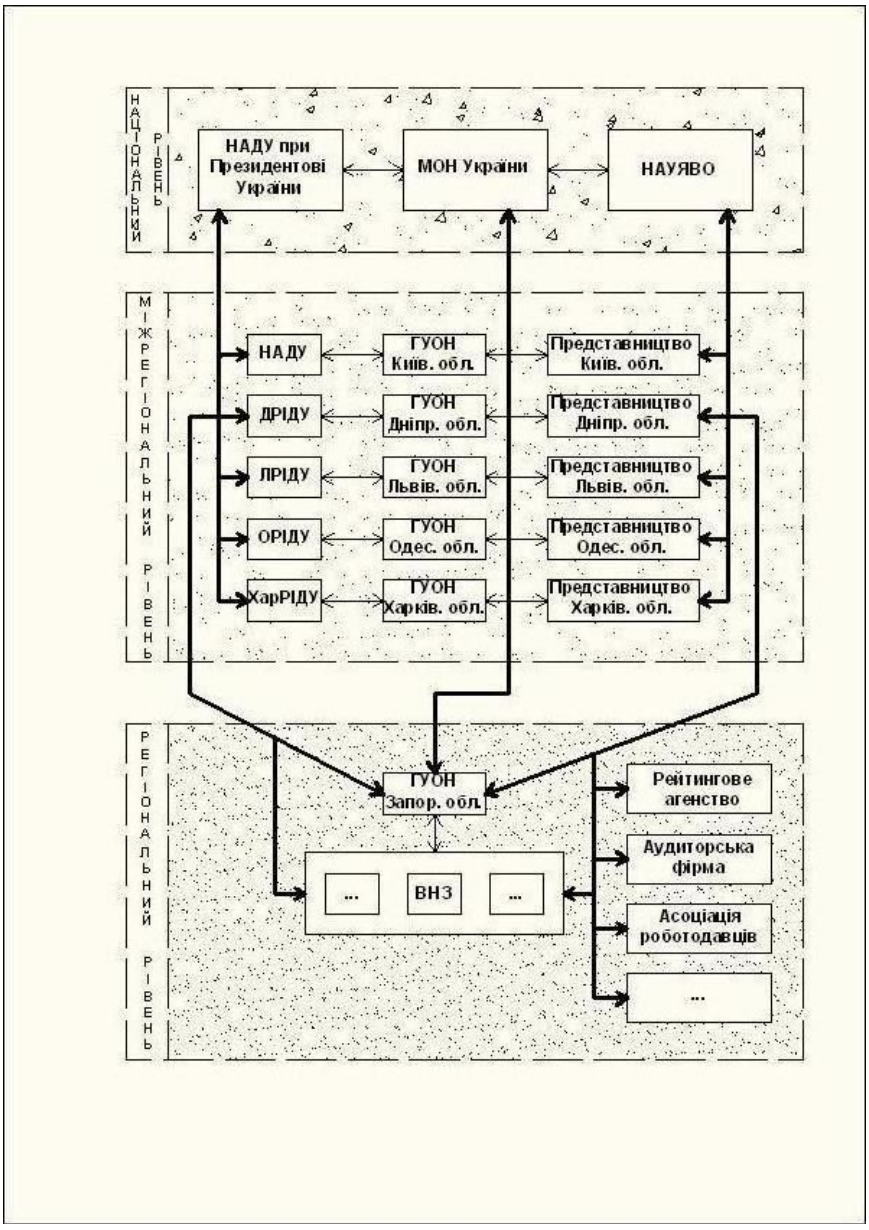

Рис.1. Структура державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти в Україні

На національному рівні в пропонованій структурі очільниками виступають: МОН України як центральний орган державної виконавчої влади – орган державного управління вищою освітою, який від імені держави здійснює управлінську діяльність; Національна академія державного управління при Президентові України (НАДУ) яка здійснює наукове забезпечення процесу управління якістю вищої освіти в Україні; незалежне Національне агентство управління якістю вищої освіти (НАУЯВО), яке необхідно створити в державі, передавши йому значну частину повноважень щодо оцінювання якості вищої освіти. Звертаємо увагу, що всі три суб'єкти управління знаходяться не у вертикальному підпорядкуванні один з одним, а в горизонтальних взаємозв'язках з рівноцінним правом впливу на формування управлінського рішення (ця норма обов'язково має бути закріплена в Національній концепції управління якістю вищої освіти).

МОН України містить в своїй структурі не тільки департамент вищої освіти, як є фактично зараз, а й департамент (або управління в департаменті вищої освіти) моніторингу якості вищої освіти, який формує джерельну базу для здійснення безпосередньої державно-управлінської діяльності департаменту вищої освіти. Зауважимо, що виходячи з сутності, специфіки та особливостей моніторингу у вищій освіті [10], нехтувати цією складовою категорично не можна, бо в такому разі фактично унеможливлюється системний підхід до вирішення проблеми управління якістю, порушуються принципи формування державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти, спотворюватимуться вихідні інформаційні дані, унеможливлюється гарантування об'єктивності джерельної бази для здійснення адекватних управлінських впливів.

Загальновідомо, що в центральних органах влади нашої держави не є поки що обов'язковою умова наявності в державних службовців фахової освіти з державного управління, наявність у них наукового ступеня та вченого звання (описано нами в публікаціях[14]), якісний склад їх не відзначається високим рівнем управлінської підготовки.

Оскільки проблема забезпечення якості вищої освіти в контексті входження України до Болонського процесу набула загальнонаціональної ваги та міжнародної

значущості, вважаємо за необхідне на перехідний період (наприклад, на найближчі 5 років) покласти функції наукового супроводу державно-управлінської діяльності в частині державно-громадського управління якістю вищої освіти на НАДУ та існуючу в державі систему підготовки та перепідготовки державних службовців зі створенням відповідних спеціальних підрозділів у НАДУ та кожному регіональному інституті – управлінь з проблем забезпечення якості вищої освіти та управлінь моніторингу якості вищої освіти в Україні.

Зазначимо, що з метою забезпечення ефективного функціонування державної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, які займають посади 1-4 категорій в центральних, місцевих органах влади та місцевого самоврядування, а також осіб, що пребувають у резерві на заміщення цих посад, надання методичної допомоги центрам підвищення кваліфікації кадрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, де навчаються державні службовці 5-7 категорій, керівники державних підприємств, установ та організацій згідно з листом Глави Адміністрації Президента України від 24.07.96р. за № 2-6/563 здійснено закріплення областей України за НАДУ та регіональними інститутами державного управління Національної академії державного управління при Президентові України в містах Києві, Дніпропетровську, Одесі, Харкові та Львові (див. Таб. 1).

Зважаючи на п'ятнадцятирічний досвід роботи головного вищого навчального закладу держави щодо підготовки та перепідготовки державних службовців - НАДУ при Президентові України, специфічність його статусу (єдиний ВНЗ у державі, який підпорядкований не тільки МОН України, а й безпосередньо Президентові України), вважаємо за доцільне істотно употужнити його роль у пропонованому нами механізмі державно-громадського управління якістю вищої освіти.

З огляду на актуальність (у контексті членства в Болонському процесі) та значущість для держави розв'язання проблеми національного масштабу, що відображається на її позиціонуванні в Європі та світі - забезпечення якості вищої освіти, НАДУ при Президентові України на різних засадах має включитись понад усе у її вирішення не просто як ВНЗ, а й як структура, що готує магістрів з державного управління, зокрема за спеціальністю «Державне управління у сфері освіти», здійснює післядипломну перепідготовку та навчання діючого складу органів державної виконавчої влади і органів місцевого самоврядування. На введення таких додаткових повноважень і водночас зобов'язань на НАДУ при Президентові України цілком закономірно, на наш погляд, дає підстави його особливий статус «При Президентові України», який вказує не тільки на структурно-ієрархічну його природу, а й на вищість за сутністю державних проблем, якими цей ВНЗ опікується, а також необхідність надання відповідних гарантій якості виконання своїх функцій та високої відповідальності перед суспільством. Вважаємо, що ці мотиви мають знайти своє відображення у відповідному Законі України «Про державну службу», чинних положеннях про НАДУ та інших документах.

НАДУ та її струтурні підрозділи	Закріплені регіони
Національна академія державного управління при Президентові України (НАДУ)	м. Київ, Київська, Житомирська, Чернігівські області
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління (ДРІДУ)	Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Черкаська, Кіровоградська області
Харківський регіональний інститут державного управління (Хар РІДУ)	Харківська, Луганська, Полтавська, Сумська області
Одеський регіональний інститут державного управління (ОРІДУ)	АР Крим, Одеська, Вінницька, Миколаївська, Херсонська області, м. Севастополь
Львівський регіональний інститут державного управління (ЛРІДУ)	Львівська, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька, Хмельницька області

Таб.1. Розподіл регіонів України за НАДУ та регіональними інститутами державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

Зауважимо, що функціонування в нашій державі такої інституції як НАДУ, мережі її регіональних інститутів, наукової спеціальності «державне управління» вигідно позиціонує нас по відношенню до сусідньої Російської Федерації, де такої наукової спеціальності немає, хоча на освітньому ринку представлені Російська академія державної служби та ряд інститутів в її регіонах.

Наступний учасник пропонованого нами механізму державно-громадського управління якістю вищої освіти - НАУЯВО, ще не створене в Україні. Про необхідність такого утворення та його можливі функції ми неодноразово наголошували в попередніх публікаціях. На сучасному етапі розробки проблеми управління якістю вищої освіти для більш комфортної організації державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти доцільно використати вказаний вище розподіл регіонів України за інститутами державного управління і для розміщення міжрегіональних представництв НАУЯВО. Такий підхід дозволить розділити все ще кількісно чисельну мережу ВНЗ України за міжрегіональними структурами, забезпечить прямі науково-супровідні та консультаційні контакти НАУЯВО і ВНЗ з регіональними інститутами державного управління НАДУ (в т.ч. географічно), дозволить селекціонувати результати та створювати банки напрацювань з управління якістю вищої освіти і т.і..

Місією НАУЯВО має бути формування та розвиток незалежної системи оцінювання якості та гарантій якості вищої освіти, які б відповідали принципам єдиного освітнього європейського простору, вимогам Болонських домовленостей та кращим світовим зразкам. НАУЯВО за статутом має бути незалежною організацією, не бути структурним підрозділом органів управління вищою освітою. Правові підстави його функціонування мають бути закріплені відповідним Законом України «Про вищу освіту», Національною концепцією забезпечення якості вищої освіти або відповідною Постановою Кабінету Міністрів України.

Серед функцій НАУЯВО: оцінювання будь-якого або всіх напрямків діяльності ВНЗ; акредитація освітніх програм; надання методичної допомоги при підготовці до процедур ліцензування та акредитації; залучення консультантів та експертів для інформаційно-аналітичної підтримки управлінської діяльності; формування об'єктивної інформаційної основи для прийняття управлінських рішень; здійснення освітнього аудиту, який в свою чергу допоможе ідентифікувати якість освітньої діяльності ВНЗ з європейськими освітніми стандартами; зміцнення конкурентоспроможності ВНЗ шляхом запровадження європейських стандартів та запозичення кращих практик; зміцнення та розвиток іміджу ВНЗ у європейському просторі вищої освіти; мінімізація управлінських ризиків і т.і..

Рішення НАУЯВО мають ухвалюватися вищою експертною радою, до якої входять авторитетні експерти - представники академічної спільноти з різних ВНЗ, організацій працедавців, професійної громадськості. Незалежність експертиз НАУЯВО забезпечує на принципах: незалежності та об'єктивності; відкритості інформації щодо механізмів і процедур оцінки, доступність її результатів в рамках законодавства країни; виключення дискримінації та ухвалення пристрасних рішень; компетентності, що забезпечуватиметься задіянням висококваліфікованих експертів з використанням стандартизованого та технологічного інструментарію оцінювання; гармонізації підходів щодо процедур сертифікації кваліфікацій випускників ВНЗ.

Наявність у складі механізму державно-громадського управління якістю вищої освіти НАУЯВО, професійних організацій та їх регулюючих функцій дозволяють правомірно захистити суспільні інтереси, інтереси професіоналів-практиків (професійні асоціації) та власні інтереси, підтримуючи свою впливову позицію управлінського органу. За таких умов управління, вмотивоване суспільними інтересами, суміщається з управлінням, що ґрунтується на власних інтересах.

Міжрегіональний рівень дії державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти представлений п'ятьма регіональними інститутами державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, п'ятьма регіональними представництвами НАУЯВО та п'ятьма головними управліннями освіти і науки облдержадміністрацій.

Згідно наведеного вище розподілу для організаційної компактності і чіткості, виходячи з принципів формування державно-громадського механізму управління якістю вищої освіти, головним управлінням освіти і науки Київської, Дніпропетровської, Харківської, Одеської та Львівської обласних держаних адміністрацій відповідним директивним документом слід надати спеціального статусу координаторів пропонованого проекту серед закріплених областей (Див. Таб.1) з відповідними повноваженнями, змінами в структурі, чисельності працівників, функціоналу, відповідальністю перед МОН України.

Через роки, коли в Україні залишиться оптимальна кількість ВНЗ, які забезпечуватимуть конкурентоздатну якість вищої освіти, від міжрегіонального рівня і такого умовного поділу можна буде відмовитись.

На *регіональному рівні* у вже згаданих п'яти областях (Київській, Дніпропетровській, Харківській, Одеській, Львівській) блок державно-громадського механізму представлятимуть вищеназвані структури міжрегіонального рівня - управління освіти і науки обласних державних адміністрацій, регіональні інститути державного управління НАДУ при Президентові України, міжрегіональні представництва НАУЯВО, ВНЗ регіону, регіональні громадсько-професійні утворення: об'єднання працедавців, регіональні експертні ради з питань ліцензування та акредитацій ВНЗ, агенції з освітнього аудиту, регіональні ради ректорів ВНЗ, рейтингові компанії, студентські об'єднання і т.п..

В решті областей на місцях не буде представлено міжрегіональних представництв НАУЯВО та регіональних інститутів державного управління, проте вони

співпрацюватимуть з обласними управліннями освіти і науки, ВНЗ та громадсько-професійними утвореннями переважно в дистанційному режимі, але функціонально виконуватимуть свою місію та призначення для конкретного ВНЗ регіону.

Висновки. Викладені міркування разом з результатами спеціальних досліджень автора дозволяють дійти висновку, що на сучасному етапі розвиток державно-громадського управління якістю вищої освіти в Україні уможливиться завдяки впровадженню спеціального механізму, структура якого наводиться в статті. Дія такого механізму умовно представлена трьома рівнями: національним, міжрегіональним та регіональним. Причому необхідність організаційно-структурних перетворень, що пропонуються у зв'язку з цим, є мінімально вразливою та достатньо організаційно-комфортною для вже існуючих інституцій в системі державного управління вищою освітою, громадсько-професійного та інших секторів освітнього ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: Курс лекций. Изд. 2-е, дополн. - М.: Омега-Л, 2004.-584 с.
2. Державне управління: Словн. – довід. / Уклад.: В.Д.Бакуменко (кер. творчого кол.), Д.О.Безносенко, І.М.Варзар, В.М.Князєв, С.О.Кравченко, Л.Г.Штика; За заг. ред. В.М.Князєва, В.Д.Бакуменка. – К. : УАДУ, 2002. – 228с.
3. Коротич О. Класифікація та зміст механізмів управління державою // Актуал. пробл. держ. упр.: Зб. наук. пр. - Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006.- №2(26).-С.122-128.
4. Коротич О. Механізми державного управління: проблеми теорії та практичної побудови //Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.-2006.-№3.-С.79-84.
5. Лукіна Т.О. Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні: Дис. … докт. наук з держ.упр.: 25.00.02 /НАДУ при Президентові України.- К.: 2005.- 526 с.
6. Нижник Н.Р., Машков О.А. Системний підхід в організації державного управління: Навч. посіб. - К.: Вид-во УАДУ. - 1998. - 159 с.
7. Пономарьов О.С. Філософія спілкування в контексті культури соціального управління // Теорія і практика управління соціальними системами , 2011.-№ 1.-С.23-30.
8. Субетто А.И. Государственная политика качества высшего образования: концепция, механизмы, перспективы [Електронний ресурс]. -Режим доступу: //http: //www.trinitas.ru/ rus/doc/0012/001a /00120196.htm
9. Шевченко С.О. Забезпечення якості вищої освіти в Україні у вимірі Болонського процесу: здобутки та державно-управлінські проблеми (2005 - 2010 рр.) [Електронний ресурс] /С. О. Шевченко //Державне управління: удосконалення та розвиток: Електронне наукове фахове видання. – 2010. – № 3 . – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation= 1&iid=115
10. Шевченко С.О. Моніторинг в державно-громадському управлінні якістю вищої освіти: сутність, специфіка, особливості //Вісник Національної академії державного управління при Президентові України: Наук. жур. -К.: НАДУ, 2009.-Вип.3.
11. Шевченко С.О. Механізми взаємодії державного і громадсько - професійного оцінювання якості вищої освіти: зарубіжний досвід та проблеми його імплементації в Україні //Менеджер: Вісник Донецького державного університету управління: науковий журнал.- Донецьк, 2009.-Вип 4(50).- С.263-270.
12. Шевченко С. О. Проблеми і перспективи державно- громадського управління якістю вищої освіти в Україні //Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр./ редкол.: С. М. Серьогін (голов . ред.) [та ін.].Д.:ДРІДУ НАДУ, 2010.- Вип.3(6).-С.23-34.
13. Шевченко С.О. Проблеми формування механізму державно-громадського управління якістю вищої освіти [Електронний ресурс] //Теоретичні та прикладні питання державотворення : Електронне наукове фахове видання. – О.: ОРІДУ НАДУ при Президентові України, 2008.- Вип. 3.-10с.- Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/ 2008-4/R_2/09ssojvo.pdf
14. Шевченко С.О. Якість підготовки управлінських кадрів як фактор поліпшення державного управління якістю вищої освіти в Україні //Актуал. пробл. держ. упр.: Зб. наук. пр. - Д.: ДРІДУ НАДУ, 2007.-Вип.3(29).- С.104-111.

Стаття надійшла до редакції 21 квітня 2011 року.

137 287 poligrafua HOSTED BY MIROHOST Украина Портал PORT UA IPORT Ivivport.com
ТОВ "ДКС Центр"